

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Συμβούλιο της Ευρώπης/Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 2013.

Η παρούσα μετάφραση δε δεσμεύει το Δικαστήριο. Για περαιτέρω πληροφορίες ανατρέξτε στην πλήρη ένδειξη copyright/πνευματικών δικαιωμάτων στο τέλος αυτού του εγγράφου.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2013. This translation does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2013. La présente traduction ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΜΗΜΑ

Υπόθεση SİNAN İŞİK κατά Τουρκίας

(Προσφυγή αρ. 21924/05)

ΑΠΟΦΑΣΗ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

2 Φεβρουαρίου 2010

ΟΡΙΣΤΙΚΗ

02/05/2010

Η απόφαση αυτή έχει γίνει οριστική σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται στο άρθρο 44 §2 της Σύμβασης. Μπορεί να υποστεί τυπικές διορθώσεις.

Στην υπόθεση Sinan Işık κατά Τουρκίας,

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Δεύτερο Τμήμα),
συνεδριάζοντας σε τμήμα αποτελούμενο από τους :

Françoise Tulkens, *πρόεδρο,*

Ireneu Cabral Barreto,

Vladimiro Zagrebelsky,

Danutė Jočienė,

Dragoljub Popović,

András Sajó,

Işıl Karakaş, *δικαστές,*

και τη Sally Dollé, *γραμματέα τμήματος,*

Αφού διασκέφθηκε σε συμβούλιο στις 15 Δεκεμβρίου 2009,

Εκδίδει την ακόλουθη απόφαση, η οποία ελήφθη την ημερομηνία αυτή :

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η απόφαση προέκυψε μετά από προσφυγή (αρ. 21924/05) κατά της Δημοκρατίας της Τουρκίας την οποία άσκησε ένας υπήκοος αυτού του κράτους, ο κος Sinan Işık («ο προσφεύγων»). Ο εν λόγω Τούρκος υπήκοος προσέφυγε στο Δικαστήριο στις 3 Ιουνίου 2005 σύμφωνα με το άρθρο 34 της Σύμβασης Προστασίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση»).

2. Ο προσφεύγων εκπροσωπείται από τη δικηγόρο Άγκυρας K. Genç. Η τουρκική κυβέρνηση («η Κυβέρνηση») εκπροσωπείται από τον αντιπρόσωπό της.

3. Ο προσφεύγων ισχυριζόταν ειδικότερα ότι η απόρριψη της αίτησής του να αντικατασταθεί στην ταυτότητά του η ένδειξη «*İslâm*» από την ένδειξη της πίστης του «*Αλεβίτης*» ήταν αντίθετη στο άρθρο 9 της Σύμβασης. Επικαλείτο επιπλέον παραβίαση των άρθρων 6 και 14 της Σύμβασης.

4. Στις 15 Ιανουαρίου 2008, η πρόεδρος του Δευτέρου Τμήματος αποφάσισε να κοινοποιήσει την προσφυγή στην Κυβέρνηση. Αποφασίστηκε επιπλέον το Τμήμα να αποφανθεί συγχρόνως επί του παραδεκτού και επί της ουσίας της προσφυγής (άρθρο 29 § 3 της Σύμβασης).

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ

I. ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΥΠΟ ΚΡΙΣΗ ΥΠΟΘΕΣΗΣ

5. Ο κος İşik γεννήθηκε το 1962 και κατοικεί στη Σμύρνη. Είναι μέλος της θρησκευτικής κοινότητας των «Αλεβιτών». Αυτή η θρησκευτική παράδοση, που έχει βαθιές ρίζες στην τουρκική κοινωνία και ιστορία, είναι επηρεασμένη ιδίως από το σουφισμό, καθώς και από προϊσλαμικές πεποιθήσεις. Ορισμένοι Αλεβίτες στοχαστές την θεωρούν ως μια αυτοτελή θρησκεία, ενώ για άλλους αποτελεί την «ουσία» ή την «αυθεντική μορφή» του Ισλάμ. Η θρησκευτική πρακτική της διαφέρει από αυτή των σουνιτικών σχολών¹ του Ισλάμ σε πολλά σημεία, όπως η προσευχή, η νηστεία ή το προσκύνημα (*Hasan και Eylem Zengin κατά Τουρκίας*, αρ. 1448/04, § 8, CEDH 2007-XI).

6. Ο προσφεύγων επισημαίνει ότι η ταυτότητά του, που καταρτίστηκε από το ληξίαρχο, περιέχει ένα τετραγωνάκι για το θρήσκευμα, στο οποίο αναγράφεται η ένδειξη «Ισλάμ», αν και δεν ανήκε σε αυτή τη θρησκεία.

7. Στις 7 Μαΐου 2004 προσέφυγε στο Πρωτοδικείο της Σμύρνης ζητώντας να αντικατασταθεί στην ταυτότητά του η ένδειξη «Ισλάμ» από την ένδειξη «Αλεβίτης». Τα σχετικά αποσπάσματα της αίτησής του έχουν ως εξής :

« (...) η ένδειξη “Ισλάμ” στην ταυτότητά μου δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Ως Αλεβίτης πολίτης της Δημοκρατίας της Τουρκίας, πιστεύω, βασιζόμενος στις γνώσεις και στις πεποιθήσεις μου, ότι ένα πρόσωπο δε θα μπορούσε να είναι ταυτόχρονα “Αλεβίτης” και “Ισλάμ” (sic !). Ως πολίτης της κοσμικής Δημοκρατίας της Τουρκίας, η οποία προστατεύει συνταγματικά την ελευθερία της θρησκείας και της συνείδησης, αρνούμαι να εξακολουθώ να υφίσταμαι το βάρος αυτής της αδικίας και αυτής της αντίφασης που πηγάζει από την επιθυμία να αντισταθμίσω ένα φόβο πλήρως αδικαιολόγητο και βαθιά προσβλητικό.»

8. Κατόπιν σχετικής αιτήσεως του δικαστηρίου, στις 9 Ιουλίου 2004, ο νομικός σύμβουλος της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων κατέθεσε γνωμοδότηση επί της αιτήσεως του προσφεύγοντος. Εξέφρασε ειδικότερα τη γνώμη ότι η αναγραφή των θρησκευτικών ερμηνειών ή των ιδιαίτερων παραδόσεων στο τετραγωνάκι των ταυτοτήτων για το θρήσκευμα ήταν ασυμβίβαστη με την εθνική ενότητα, τις δημοκρατικές αρχές και την αρχή του κοσμικού κράτους. Υποστήριξε ιδίως ότι ο όρος «Αλεβίτης», που περιγράφει μια ιδιαίτερη παράδοση στα πλαίσια του Ισλάμ, δε θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια ξεχωριστή θρησκεία ή ως ένας κλάδος (« *mezhep* ») του Ισλάμ. Πρόκειται για μια ερμηνεία του Ισλάμ επηρεασμένη από το σουφισμό και με ειδικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά.

¹ Η πλειονότητα του πληθυσμού της Τουρκίας ακολουθεί τη μετριοπαθή ερμηνεία του Ισλάμ σύμφωνα με τη χαναφίτικη θεολογική σχολή.

9. Στις 7 Σεπτεμβρίου 2004 το δικαστήριο απέρριψε την αίτηση του προσφεύγοντος με το εξής σκεπτικό :

«1. (...) το κουτάκι των ταυτοτήτων για το θρήσκευμα περιέχει γενικές πληροφορίες για τη θρησκεία των πολιτών. Αρμόζει λοιπόν να εξεταστεί αν η πίστη των Αλεβιτών (*Alévilik*) αποτελεί μια ξεχωριστή θρησκεία ή μια ερμηνεία του Ισλάμ. Από τη γνωμοδότηση που κατέθεσε η Προεδρία της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων προκύπτει ότι η πίστη των Αλεβιτών είναι μια ερμηνεία του Ισλάμ επηρεασμένη από το σουφισμό και με ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά (...) Κατά συνέπεια, αυτή η πίστη αποτελεί μια ερμηνεία του Ισλάμ και όχι μια αυτοτελή θρησκεία, σύμφωνα και με τα σχετικά γενικά κριτήρια. Επιπλέον μόνο οι θρησκείες αναγράφονται εν γένει στις ταυτότητες και όχι μια ερμηνεία ή ένας κλάδος κάποιας θρησκείας. Δεν έγινε επομένως λάθος με την αναγραφή της ένδειξης “Ισλάμ” στην ταυτότητα του προσφεύγοντος, που αυτοπροσδιορίζεται ως “Αλεβίτης”.

2. Από τα βιβλία και τα άρθρα που παρουσίασε ο προσφεύγων προκύπτει εξάλλου ότι ο Αλί¹ περιγράφεται ως “το λιοντάρι του Αλλάχ” ή κατά παρόμοιο τρόπο. Το γεγονός ότι ορισμένα ποιήματα περιέχουν διαφορετικές εκφράσεις δε σημαίνει ότι η πίστη των Αλεβιτών δεν αποτελεί τμήμα του Ισλάμ. Αφού ο Αλί είναι ένας από τους τέσσερις χαλίφηδες του Ισλάμ και γαμπρός του Μωάμεθ, πρέπει να θεωρηθεί ως μια από τις εξέχουσες προσωπικότητες του Ισλάμ (...)

3. Για παράδειγμα, στο χριστιανισμό επίσης, υπάρχουν ιδιαίτερες παραδόσεις, όπως οι καθολικοί, οι προτεστάντες, οι οποίες ωστόσο εδράζονται σε χριστιανικές βάσεις. Με άλλα λόγια, όταν ένα πρόσωπο ακολουθεί μία από τις ερμηνείες του Ισλάμ, αυτό δε σημαίνει ότι αυτή η ερμηνεία δεν αποτελεί τμήμα του Ισλάμ (...) »

10. Σε μια μη καθορισμένη ημερομηνία ο προσφεύγων άσκησε αναίρεση. Διαμαρτυρόταν ότι είχε υποχρεωθεί να αποκαλύψει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις λόγω της υποχρεωτικής αναγραφής του θρησκευματος στην ταυτότητά του, χωρίς τη συναίνεσή του, κατά παράβαση του δικαιώματος στην ελευθερία της θρησκείας και της συνείδησης, κατά την έννοια του άρθρου 9 § 1 της Σύμβασης. Υποστήριξε επίσης ότι η επίμαχη αναγραφή, που βασιζόταν στο άρθρο 43 του νόμου 1587 περί δημοτολογίων, δε μπορούσε να θεωρηθεί συμβατή με το άρθρο 24 § 3 του Συντάγματος σύμφωνα με το οποίο «κανείς δε μπορεί να υποχρεωθεί να δημοσιοποιήσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις». Ανέφερε ακόμα ότι υπέβαλε δύο αιτήσεις με την πρώτη ζητούσε την απαλοιφή της αναγραφής του θρησκευματος, εν προκειμένω του Ισλάμ, από την ταυτότητά του και με τη δεύτερη ζητούσε την αναγραφή της ένδειξης «Αλεβίτης» στο σχετικό τετραγωνάκι. Σημείωσε ότι το πρωτοβάθμιο δικαστήριο θα μπορούσε να εξετάσει τις δυο αιτήσεις ξεχωριστά, να δεχθεί την πρώτη και να απορρίψει τη δεύτερη, θεωρώντας ότι η επίμαχη αναγραφή δεν ήταν συμβατή με το άρθρο 24 § 3 του Συντάγματος. Αμφισβήτησε τέλος τη διαδικασία απόρριψης της αίτησής του, στο πλαίσιο της οποίας η Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων χαρακτήρισε την πίστη του ως μια ερμηνεία του Ισλάμ.

¹ Ο Αλί ήταν ο τέταρτος χαλίφης του Ισλάμ. Θεωρείται από τους Αλεβίτες ως ο πρώτος ιμάμης και έχει κεντρική θέση σε αυτή την πίστη.

11. Στις 21 Δεκεμβρίου 2004 το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο επικύρωσε την πρωτόδικη απόφαση χωρίς κάποια άλλη αιτιολόγηση.

II. ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ

A. Το εθνικό δίκαιο

1. Το Σύνταγμα

12. Το άρθρο 10 προβλέπει τα ακόλουθα :

« Όλοι είναι ίσοι ενώπιον του νόμου χωρίς διάκριση γλώσσας, φυλής, χρώματος, φύλου, πολιτικών απόψεων, φιλοσοφικών πεποιθήσεων, θρησκευματος ή άλλη παρόμοια διάκριση.

(...)

Τα κρατικά όργανα και οι διοικητικές αρχές οφείλουν να συμμορφώνονται σε όλες τις περιπτώσεις με την αρχή της ίσης μεταχείρισης.»

13. Τα σχετικά αποσπάσματα του άρθρου 24 έχουν ως εξής :

« Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία συνείδησης και θρησκευτικών πεποιθήσεων.

(...)

Κανείς δε μπορεί να υποχρεωθεί να συμμετέχει σε προσευχές ή σε θρησκευτικές τελετές ούτε να δημοσιοποιήσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις· κανείς δε μπορεί να επικριθεί ή να υποστεί δίωξη λόγω των θρησκευτικών του πεποιθήσεων (...) »

14. Το άρθρο 136 ορίζει τα ακόλουθα :

« Η Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων, που αποτελεί τμήμα της γενικής διοίκησης, εκτελεί τα καθήκοντα που της ανατίθενται από τον ειδικό νόμο που τη διέπει, σύμφωνα με την αρχή του κοσμικού κράτους, μένοντας ανεπηρέαστη από πολιτικές απόψεις και ιδέες και αποβλέποντας στην εθνική ενότητα και ομοθυμία.»

2. Νόμος 1587 περί δημοτολογίων

15. Τα σχετικά αποσπάσματα του άρθρου 43 του νόμου 1587 περί δημοτολογίων (*Nüfus Kanunu*), όπως αυτός ίσχυε τότε, προέβλεπαν τα εξής:

«Τα δημοτολόγια περιέχουν τις ακόλουθες πληροφορίες για άτομα και οικογένειες (...)

α. Πληροφορίες για την προσωπική κατάσταση :

1. Όνομα και επώνυμο, φύλο, ονόματα και επώνυμα γονέων, γένος·

2. Τόπος και ημερομηνία γέννησης και ημερομηνία καταχώρησης στο δημοτολόγιο (έτος, μήνας και ημέρα)·

3. Διορθώσεις (...)

β. Άλλες πληροφορίες

(...)

2. Θρήσκευμα·

(...) »

3. Νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου

16. Με απόφασή του στις 21 Ιουνίου 1995, που δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 14 Οκτωβρίου 1995, το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε το άρθρο 43 του νόμου 1587 σύμφωνα με τα άρθρα 2 (κοσμικό κράτος) και 24 (θρησκευτική ελευθερία) του Συντάγματος. Οι δικαστές του Συνταγματικού Δικαστηρίου έκριναν ειδικότερα :

«Το κράτος πρέπει να γνωρίζει τα χαρακτηριστικά των πολιτών του. Αυτές οι πληροφορίες απαιτούνται για λόγους δημοσίας τάξεως, γενικού συμφέροντος και για την εξυπηρέτηση οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών επιταγών (...)

Το κοσμικό κράτος πρέπει να επιδεικνύει ουδετερότητα απέναντι στις θρησκείες. Συνεπώς, η αναγραφή του θρησκειώματος στις ταυτότητες δε μπορεί να προκαλεί ανισότητα μεταξύ των πολιτών (...) Σε ένα κοσμικό κράτος όλες οι θρησκείες έχουν την ίδια θέση. Κανένας δε μπορεί να αναμειχθεί στις πεποιθήσεις ή στην έλλειψη πεποιθήσεων του άλλου. Επιπλέον, ο υπό συζήτηση κανόνας ισχύει για όλες τις πεποιθήσεις και επομένως δεν προκαλεί δυσμενείς διακρίσεις (...)

Ο κανόνας ότι “[κ]ανείς δε μπορεί να υποχρεωθεί (...) να δημοσιοποιήσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις” δε μπορεί να ερμηνευθεί ως απαγόρευση αναγραφής του θρησκειώματος του ατόμου στα επίσημα μητρώα. Το Σύνταγμα απαγορεύει τον εξαναγκασμό.

Ο εξαναγκασμός αφορά τη δημοσιοποίηση των θρησκευτικών πεποιθήσεων. Η έννοια των θρησκευτικών πεποιθήσεων δεν περιορίζεται στην παροχή πληροφοριών σχετικών με το θρήσκευμα του κάθε ατόμου στα δημοτολόγια για δημογραφικούς σκοπούς. Αυτή η έννοια είναι ευρεία και καλύπτει πολλά θέματα σχετικά με τη θρησκεία και τις πεποιθήσεις.

Ο κανόνας ότι “[κ]ανείς δε μπορεί να υποχρεωθεί (...) να δημοσιοποιήσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις” πρέπει να διαβαστεί από κοινού με τον κανόνα ότι “κανείς δε μπορεί να επικριθεί ή να υποστεί δίωξη λόγω των θρησκευτικών του πεποιθήσεων”. Δεν πρόκειται εν προκειμένω σε καμία περίπτωση για εξαναγκασμό, επίκριση ή δίωξη.

Εξάλλου, σύμφωνα με το άρθρο 266 του Αστικού Κώδικα, “οι ενήλικες μπορούν να επιλέξουν ελεύθερα το θρήσκευμά τους”. Κατά συνέπεια, αυτός που επιθυμεί να αλλάξει το αναγραφόμενο στο δημοτολόγιο θρήσκευμά του μπορεί να υποβάλει μια τέτοια αίτηση στις υπηρεσίες του οικείου δημοτολογίου. Αυτή η τροποποίηση γίνεται κατόπιν εντολής της αποκεντρωμένης αρχής. Ομοίως, αυτός που επιθυμεί να απαλείψει πλήρως αυτή την αναφορά ή να καταχωρήσει μια άλλη πεποιθήση που δε μπορεί να θεωρηθεί ως θρησκεία έχει τη δυνατότητα να προσφύγει στα πολιτικά δικαστήρια (...)

Συμπερασματικά, το άρθρο 43 του Αστικού Κώδικα δε μπορεί να θεωρηθεί ότι συνεπάγεται καταναγκασμό. Πρόκειται για μια πληροφορία σχετική με το θρήσκευμα του ατόμου, που παρέχεται στο δημοτολόγιο για λόγους δημοσίας τάξεως, γενικού συμφέροντος, κοινωνικών αναγκών (...) »

Πέντε από τους έντεκα συνταγματικούς δικαστές δε συντάχθηκαν με τη γνώμη της πλειοψηφίας, θεωρώντας ότι η αναγραφή του θρησκεύματος στα δημοτολόγια και στις ταυτότητες δεν ήταν συμβατή με το άρθρο 24 του Συντάγματος. Ένας από τους δικαστές της μειοψηφίας ανέφερε ειδικότερα τα ακόλουθα :

«Σύμφωνα με το νόμο 1587 περί δημοτολογίων, οι γονείς ή οι νόμιμοι αντιπρόσωποι των παιδιών είναι υποχρεωμένοι να δηλώσουν το θρήσκευμα των παιδιών τους· ελλείψει αυτής της δήλωσης δε γίνεται καμία καταχώρηση. Η αναγραφή του θρησκεύματος στο οικογενειακό μητρώο και στις ταυτότητες πριν την ενηλικίωση του παιδιού και χωρίς τη συναίνεσή του, συνιστά στην πράξη υποχρεωτική δημοσιοποίηση του θρησκεύματος στην καθημερινή ζωή (...) Αυτή η υποχρέωση δημοσιοποίησης, λόγω της αναγραφής του θρησκεύματος σε ένα έγγραφο που πιστοποιεί την προσωπική κατάσταση, και η επίδειξη αυτού του εγγράφου κατά την εγγραφή σε ένα σχολείο ή τη διεκπεραίωση διατυπώσεων σχετικών με τη στρατιωτική θητεία, συνιστούν, κατά τη γνώμη μου, ξεκάθαρα “εξανγκασμό”».

4. Νόμος 5490 περί υπηρεσιών δημοτολογίου και εφαρμοστικός κανονισμός αυτού

17. Τα σχετικά αποσπάσματα των άρθρων 7 και 35 του νόμου 5490 περί υπηρεσιών δημοτολογίου (*Nüfus Hizmetleri Kanunu*), που ετέθη σε ισχύ στις 29 Απριλίου 2006 (αυτός ο νόμος κατήργησε τον προαναφερθέντα νόμο 1587), προβλέπουν τα ακόλουθα :

Άρθρο 7

Απαιτούμενες προσωπικές πληροφορίες στα δημοτολόγια

«1. Καθιερώνεται η ύπαρξη ενός δημοτολογίου για κάθε συνοικία ή χωριό. Τα δημοτολόγια περιέχουν τις ακόλουθες πληροφορίες :

(...)

ε) Θρήσκευμα.

(...) »

Άρθρο 35**Διόρθωση δεδομένων**

«1. Καμία καταχώρηση στα δημοτολόγια δε μπορεί να διορθωθεί χωρίς οριστική δικαστική απόφαση (...)

2. Οι σχετικές με το θρήσκευμα του ατόμου πληροφορίες καταχωρούνται ή τροποποιούνται σύμφωνα με τις γραπτές δηλώσεις του ενδιαφερομένου· το σχετικό τετραγωνάκι μπορεί να μη συμπληρωθεί ή η πληροφορία μπορεί να απαλειφθεί.»

18. Το άρθρο 82 του εφαρμοστικού κανονισμού της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 2006 του προαναφερθέντος νόμου 5490 περί υπηρεσιών δημοτολογίου, προβλέπει, στα σχετικά αποσπάσματά του, τα ακόλουθα :

Άρθρο 82**Αιτήσεις σχετικές με δεδομένα για το θρήσκευμα**

«Οι σχετικές με το θρήσκευμα των ατόμων πληροφορίες καταχωρούνται, τροποποιούνται, διαγράφονται ή παραλείπονται σύμφωνα με τις γραπτές δηλώσεις αυτών. Οι αιτήσεις τροποποίησης ή διαγραφής των δεδομένων που αφορούν το θρήσκευμα δεν περιορίζονται κατά οιονδήποτε τρόπο.»

5. Η Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων

19. Η Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων ιδρύθηκε με το νόμο 633 της 22^{ας} Ιουνίου 1965, που δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 2 Ιουλίου 1965 και αφορά στην ίδρυση και στα καθήκοντα της Προεδρίας Θρησκευτικών Υποθέσεων. Σύμφωνα με το άρθρο 1 αυτής, η Προεδρία Θρησκευτικών Υποθέσεων, υπαγόμενη στον πρωθυπουργό, είναι υπεύθυνη για θέματα πεποιθήσεων, λατρείας και ηθικής του Ισλάμ και για τη διαχείριση των λατρευτικών χώρων. Στα πλαίσια της Διεύθυνσης, το Ανώτατο Συμβούλιο Θρησκευτικών Υποθέσεων αποτελεί την ανώτατη αποφασιστική και συμβουλευτική αρχή. Συγκροτείται από δεκαέξι μέλη, που ορίζονται από τον πρόεδρο της Διεύθυνσης. Είναι αρμόδιο να δίνει απαντήσεις σε ερωτήματα που αφορούν τη θρησκεία (άρθρο 5 του νόμου 633).

Β. Κατευθυντήριες γραμμές για την εξέταση της νομοθεσίας που αφορά τη θρησκεία ή τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, που υιοθετήθηκαν από την Επιτροπή της Βενετίας

20. Τα σχετικά αποσπάσματα του εγγράφου με τίτλο «Κατευθυντήριες γραμμές για την εξέταση της νομοθεσίας που αφορά τη θρησκεία ή τις θρησκευτικές πεποιθήσεις», που υιοθετήθηκαν από την Επιτροπή της

Βενετίας κατά την 59^η σύνοδο της ολομέλειάς της (Βενετία, 18 και 19 Ιουνίου 2004) έχουν ως εξής :

«II. Ζητήματα ουσίας που τυπικά ανακύπτουν στη νομοθεσία

2. Ορισμός του όρου “θρησκεία”. Τα νομοθετικά κείμενα επιχειρούν συχνά –για ευνόητους λόγους – να ορίσουν τη λέξη “θρησκεία” ή τους συναφείς όρους (“αιρέσεις”, “λατρείες”, “παραδοσιακή θρησκεία”, κτλ). Ωστόσο, καθώς δεν υπάρχει στο διεθνές δίκαιο κανένας γενικά αποδεκτός ορισμός αυτών των όρων, πολλά κράτη αντιμετώπισαν δυσκολίες ορολογίας. Κάποιοι ισχυρίζονται μάλιστα ότι αυτές οι λέξεις δε μπορούν να οριστούν υπό νομική έννοια, λόγω της έμφυτης στην ίδια την έννοια της θρησκείας ασάφειας. Η απαίτηση πίστης στο Θεό για να χαρακτηριστεί κάτι ως θρησκεία αποτελεί σύνηθες λάθος ορισμού. Δύο προφανή αντίθετα παραδείγματα είναι ο κλασσικός βουδισμός, που δεν είναι θεϊστικός, και ο ινδουισμός, που είναι πολυθεϊστικός. (...)

3. Θρησκεία ή πεποίθηση. Οι διεθνείς κανόνες δεν κάνουν ποτέ λόγο μόνο για θρησκεία, αλλά για “θρησκεία ή πεποίθηση”. Αυτός ο τελευταίος όρος υποδηλώνει γενικά βαθιές πεποιθήσεις σχετικές με την ανθρώπινη κατάσταση και τον κόσμο. Έτσι, για παράδειγμα ο αθεϊσμός και ο αγνωστικισμός θεωρούνται συχνά ότι χρήζουν της ίδιας προστασίας με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις. Πολυάριθμες είναι οι νομοθεσίες που δεν προστατεύουν κατά επαρκή τρόπο (ή που ούτε καν αναφέρουν) τα δικαιώματα των μη πιστών. (...)

B. Θεμελιώδεις αξίες στις οποίες εδράζονται οι διεθνείς κανόνες που αφορούν την ελευθερία θρησκείας ή πεποιθήσεων

Μια ευρεία συναίνεση, που αποκρυσταλλώνεται στα εφαρμοστέα διεθνή νομικά κείμενα, επετεύχθη στη ζώνη του ΟΑΣΕ για το γενικό πλαίσιο του δικαιώματος στην ελευθερία θρησκείας ή πεποιθήσεων. Τα βασικά σημεία που πρέπει να λαμβάνονται υπ’ όψιν κατά την εξέταση της σχετικής νομοθεσίας είναι τα ακόλουθα :

1. Εσωτερική διάσταση της θρησκευτικής ελευθερίας (*forum internum*). Τα βασικά διεθνή νομικά κείμενα αναφέρουν ότι “Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας”. Αντίθετα από τις εκδηλώσεις της θρησκείας, το δικαίωμα στην ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας στην εσωτερική του διάσταση (*forum internum*) είναι απόλυτο και δεν επιδέχεται κανένα περιορισμό. Έτσι, για παράδειγμα, είναι ανεπίτρεπτη η υιοθέτηση νόμου που να επιβάλλει την ακούσια δήλωση των θρησκευτικών πεποιθήσεων (...) »

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΝΟΜΟ

I. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 9 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

21. Ο προσφεύγων επικαλείται την παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης, που έχει ως εξής :

«1. Παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας, το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερία αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεως, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονωμένως, ή συλλογικώς δημοσία ή κατ' ιδίαν, δια της λατρείας, της παιδείας, και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθηκόντων και τελετουργιών.

2. Η ελευθερία εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέση αντικείμενον ετέρων περιορισμών πέραν των προβλεπομένων υπό του νόμου και αποτελούντων αναγκαία μέτρα, εν δημοκρατική κοινωνία δια την δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της δημοσίας τάξεως, υγείας και ηθικής, ή την προάσπισιν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.»

22. Ο προσφεύγων διαμαρτύρεται ότι υποχρεώθηκε να αποκαλύψει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις λόγω της υποχρεωτικής αναγραφής του θρησκέυματος στην ταυτότητά του, χωρίς τη συναίνεσή του, κατά παράβαση του δικαιώματος στην ελευθερία της θρησκείας και της συνείδησης. Ισχυρίζεται ότι η εν λόγω αναγραφή δε μπορεί να θεωρηθεί ως σύμφωνη με το άρθρο 24 § 3 του Συντάγματος σύμφωνα με το οποίο «κανείς δε μπορεί να υποχρεωθεί να δημοσιοποιήσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις». Υπογραμμίζει ότι αυτό το δημόσιο έγγραφο έπρεπε να επιδεικνύεται όταν το ζητούσε μια δημόσια αρχή, μια ιδιωτική επιχείρηση ή στα πλαίσια διατυπώσεων.

Δηλώνει επίσης ότι υπέβαλε μια αίτηση να αντικατασταθεί στην ταυτότητά του η ένδειξη “Ισλάμ” από την ένδειξη της πίστης του “Αλεβίτης”, θεωρώντας ότι η υφιστάμενη ένδειξη δεν ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα. Αμφισβητεί τη διαδικασία απόρριψης της αίτησής του, στο πλαίσιο της οποίας η Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων χαρακτήρισε την πίστη του ως μια ερμηνεία του Ισλάμ.

A. Επί του παραδεκτού

1. Μη εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων

23. Η Κυβέρνηση δηλώνει ότι ο προσφεύγων, που αρκέστηκε να ζητήσει από τις δικαστικές αρχές την αντικατάσταση στην ταυτότητά του της ένδειξης “Ισλάμ” από την ένδειξη της πίστης του “Αλεβίτης”, δεν εξάντλησε με ικανοποιητικό τρόπο τα εσωτερικά ένδικα μέσα ως προς τη βασισμένη στην ελευθερία της θρησκείας και της συνείδησης αιτίασή του. Υποστηρίζει ότι ο προσφεύγων ποτέ δεν ισχυρίστηκε ότι η αναγραφή του θρησκέυματος στην ταυτότητά του δε ήταν σύμφωνη με το δικαίωμά του στην ελευθερία της θρησκείας και της συνείδησης.

24. Επ' αυτού ο προσφύγων δε διατύπωσε παρατηρήσεις εντός της ταχθείσης προθεσμίας.

25. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η λογική της αρχής της εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων που διατυπώνεται στο άρθρο 35 § 1 της Σύμβασης είναι ο προσφεύγων, πριν να προσφύγει στο Δικαστήριο, να έχει

δώσει τη δυνατότητα στο καθ' ου η προσφυγή κράτος να επανορθώσει τις επικαλούμενες παραβιάσεις με εσωτερικά μέσα, με τη χρησιμοποίηση των νομικών μέσων της εθνικής νομοθεσίας, αρκεί αυτά να αποδεικνύονται αποτελεσματικά και επαρκή (βλέπε, μεταξύ άλλων, *Fressoz και Roire κατά Γαλλίας* [Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης], αρ. 29183/95, § 37, CEDH 1999-I).

26. Εν προκειμένω το Δικαστήριο παρατηρεί ότι ο προσφεύγων, υπογραμμίζοντας την πλήρη αντίθεσή του στην υποχρέωση να έχει ταυτότητα με ένδειξη θρησκειότητας «Ισλάμ», αμφισβήτησε ευθέως στην αίτησή του την επίμαχη ένδειξη, επικαλούμενος τη συνταγματική προστασία της ελευθερίας της θρησκείας και της συνείδησης, καθώς και τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους (παράγραφος 7 ανωτέρω).

27. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι την εποχή των γεγονότων, η αναγραφή του θρησκειότητας στις ταυτότητες ήταν υποχρεωτική στην Τουρκία και ότι αυτή είχε κριθεί σύμφωνη με το άρθρο 24 § 3 του Συντάγματος από το Συνταγματικό Δικαστήριο στην απόφασή του της 21^{ης} Ιουνίου 1995, παρά τη διατύπωση αυτής της ίδιας της συνταγματικής διάταξης, σύμφωνα με την οποία «κανείς δε μπορεί να υποχρεωθεί να δημοσιοποιήσει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις».

28. Κατά συνέπεια, δεδομένου του προαναφερθέντος νομοθετικού πλαισίου, το Δικαστήριο δεν αμφιβάλλει ότι ο προσφεύγων, με το να ζητά την αντικατάσταση στην ταυτότητά του της ένδειξης «Ισλάμ» από την ένδειξη της πίστης του «Αλεβίτης», επιδίωκε να επωφεληθεί από τη συνταγματική προστασία της ελευθερίας της θρησκείας και της συνείδησης, σύμφωνα με το άρθρο 24 § 3 του τουρκικού Συντάγματος. Αυτό προκύπτει ιδιαιτέρως από το ότι ο προσφεύγων είχε ξεκάθαρα αμφισβητήσει ενώπιον του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου την υποχρεωτική αναγραφή του θρησκειότητας, ζητώντας επικουρικώς την απόλυσή του από την ταυτότητα (παράγραφος 10 ανωτέρω).

29. Συνεπώς, το Δικαστήριο εκτιμά ότι ο προσφεύγων ανέφερε ξεκάθαρα στις προσφυγές του στα τουρκικά δικαστήρια τις αιτιάσεις του που βασίζονται στο άρθρο 9 της Σύμβασης. Αρμόζει λοιπόν να απορριφθεί η ένσταση της Κυβέρνησης περί της μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων.

2. Ιδιότητα του παθόντος

30. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι ο προσφεύγων δε μπορεί να ισχυρισθεί ότι παραβιάστηκε το δικαίωμά του να εκδηλώνει ελεύθερα τη θρησκεία του. Είναι της γνώμης ότι η απόρριψη της αίτησης του προσφεύγοντος δεν προσβάλλει την ελευθερία αυτού να εκδηλώνει τη θρησκεία του, καθώς η αναγραφή του θρησκειότητας στην ταυτότητα δε θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως μέτρο που υποχρεώνει όλους τους Τούρκους πολίτες να δημοσιοποιήσουν τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις και ως περιορισμός της ελευθερίας να εκδηλώνουν τη θρησκεία τους με τη λατρεία, τη διδασκαλία, την άσκηση θρησκευτικών καθηκόντων και τη

συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετές. Εξάλλου, η Κυβέρνηση διατείνεται, αναφερόμενη στη νομολογία των τουρκικών δικαστηρίων (παράγραφος 16 ανωτέρω), ότι όποιος επιθυμεί την πλήρη διαγραφή αυτών των πληροφοριών μπορεί να προσφύγει στα πολιτικά δικαστήρια.

31. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι ο ισχυρισμός της Κυβέρνησης ότι ο προσφεύγων δεν έχει την ιδιότητα του παθόντος θέτει ζητήματα στενά συνδεδεμένα με την ουσία της αιτίας του προσφεύγοντος που βασίζεται στο άρθρο 9 της Σύμβασης. Πρέπει συνεπώς ο ισχυρισμός αυτός να εξεταστεί με την ουσία της υπόθεσης (βλέπε, *mutatis mutandis*, *Airey κατά Ιρλανδίας*, 9 Οκτωβρίου 1979, § 19, σειρά Α αρ. 32).

3. Άλλοι λόγοι μη παραδεκτού

32. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ο βασισμένος στο άρθρο 9 της Σύμβασης ισχυρισμός του προσφεύγοντος δεν είναι προδήλως αβάσιμος κατά την έννοια του άρθρου 35 § 3 της Σύμβασης και ότι δεν προσκρούει σε κάποιον άλλο λόγο απαραδέκτου. Τον κηρύσσει λοιπόν παραδεκτό.

B. Συμμόρφωση με το άρθρο 9 της Σύμβασης

1. Οι θέσεις των διαδίκων

33. Η Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι δεν εθίγη καθόλου η άσκηση του δικαιώματος του προσφεύγοντος στην ελευθερία της θρησκείας, καθώς η αναγραφή του θρησκευάτος στις ταυτότητες δεν έχει καμία άμεση σχέση με την ελευθερία της θρησκείας και της συνείδησης. Δε μπορεί να ερμηνευθεί ως εξαναγκασμός δημοσιοποίησης των θρησκευτικών του πεποιθήσεων ούτε ως περιορισμός της ελευθερίας εκδήλωσης της θρησκείας του με τη λατρεία, τη διδασκαλία, την άσκηση θρησκευτικών καθηκόντων και τη συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετές.

34. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει επιπροσθέτως, αναφερόμενη στην απόφαση του τουρκικού Συνταγματικού Δικαστηρίου της 21^{ης} Ιουνίου 1995 (παράγραφος 16 ανωτέρω), ότι η αναγραφή του θρησκευάτος στις ταυτότητες δεν θίγει τον πυρήνα του δικαιώματος στην ελευθερία της θρησκείας και της συνείδησης· βρίσκει την αιτιολογία της στις σχετικές με τη δημόσια τάξη, το γενικό συμφέρον και τις κοινωνικές ανάγκες επιταγές. Δεν συνιστά ουδόλως εξαναγκασμό προς δημοσιοποίηση των πεποιθήσεων του κάθε ατόμου ούτε επίκριση ή δίωξη κάποιου λόγω των πεποιθήσεών του. Η Δημοκρατία της Τουρκίας είναι ένα κοσμικό κράτος στο οποίο η ελευθερία της θρησκείας κατοχυρώνεται ρητά από το Σύνταγμα. Το επίμαχο μέτρο δε θα μπορούσε να θεωρηθεί επομένως ως περιορισμός της ελευθερίας της θρησκείας του προσφεύγοντος.

35. Εξάλλου, κατά τη γνώμη της Κυβέρνησης, τα αναγραφόμενα στην ταυτότητα στοιχεία δε μπορεί να καθορίζονται σύμφωνα με τις επιθυμίες του κάθε ατόμου. Δεδομένης της πληθώρας των δογμάτων στο εσωτερικό

του Ισλάμ (για παράδειγμα «Χαναφίτες», «Σαφίιτες», κτλ) ή των μυστικιστικών ταγμάτων (όπως «Μεβλεβί», «Καντιρί», «Νακσιμπεντί» κτλ), είναι απαραίτητο για λόγους δημόσιας τάξης και ουδετερότητας του κράτους να μην αναφέρονται τα διάφορα δόγματα ή ομολογίες της ίδιας θρησκείας. Όσον αφορά το ρόλο της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων, η Κυβέρνηση προβάλλει τον ισχυρισμό ότι, σύμφωνα με τη σχετική νομοθεσία, αυτή η Διεύθυνση είναι υπεύθυνη να γνωμοδοτεί σε θέματα σχετικά με τη μουσουλμανική θρησκεία. Λειτουργεί στα πλαίσια του σεβασμού της αρχής του κοσμικού κράτους και λαμβάνει υπ' όψιν τις θεμελιώδεις αρχές της μουσουλμανικής θρησκείας που ισχύουν για όλους τους μουσουλμάνους. Επιπλέον, αναφερόμενη στο άρθρο 10 του Συντάγματος (παράγραφος 12 ανωτέρω), υπογραμμίζει ότι το κράτος οφείλει να εγγυάται την ίση μεταχείριση των διαφόρων δογμάτων και ερμηνειών στο εσωτερικό της ίδιας θρησκείας.

36. Ο προσφεύγων, που δεν προέβη σε σχόλια εντός της ταχθείσης προθεσμίας, είχε υποστηρίξει στο δικόγραφο της αιτήσεώς του ότι η απόρριψη της αίτησης του για αντικατάσταση στην ταυτότητά του της ένδειξης «Ισλάμ» από την ένδειξη της πίστης του «Αλεβίτης» συνιστά προσβολή του δικαιώματός του στην ελευθερία άσκησης της θρησκείας του. Διαμαρτύρεται επίσης ότι υποχρεώθηκε να αποκαλύψει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις λόγω της υποχρεωτικής αναγραφής αυτών στην ταυτότητά του.

2. Η κρίση του Δικαστηρίου

37. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 9, η ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας αποτελεί μια από τις βάσεις μιας «δημοκρατικής κοινωνίας» κατά την έννοια της Σύμβασης. Αυτή η ελευθερία, στη θρησκευτική της διάσταση, συγκαταλέγεται ανάμεσα στα πιο σημαντικά στοιχεία της ταυτότητας και της κοσμοθεωρίας των πιστών, αλλά είναι επίσης ένα πολύτιμο αγαθό για τους άθεους, τους αγνωστικιστές, τους σκεπτικιστές ή τους αδιάφορους. Από αυτήν εξαρτάται ο συνυφασμένος με τη δημοκρατική κοινωνία πλουραλισμός – που κατακτήθηκε με πολλές θυσίες κατά τη διάρκεια των αιώνων. Αυτή η ελευθερία περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την ελευθερία να είναι κάποιος πιστός μιας θρησκείας ή να μην είναι καμίας, καθώς και την ελευθερία να συμμετέχει ή να μην συμμετέχει στη θρησκευτική ζωή (βλέπε, μεταξύ άλλων, *Κοκκινάκης κατά Ελλάδας*, 25 Μαΐου 1993, § 31, σειρά Α αρ. 260-Α, και *Buscarini και λοιποί κατά Αγίου Μαρίνου* [Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης], αρ. 24645/94, § 34, CEDH 1999-I).

38. Αν και η ελευθερία της θρησκείας είναι κατ' αρχάς θέμα εσωτερικής συνείδησης, περιλαμβάνει επίσης την ελευθερία εκδήλωσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων ατομικά και κατ' ιδίαν ή συλλογικά, δημόσια και εντός του κύκλου των ομοδόξων. Επιπλέον, το Δικαστήριο είχε ήδη την ευκαιρία να αναγνωρίσει αρνητικά δικαιώματα κατά την έννοια του άρθρου

9 της Σύμβασης, ιδίως την ελευθερία να μην είναι κάποιος πιστός μιας θρησκείας, καθώς και την ελευθερία να μην συμμετέχει στη θρησκευτική ζωή (βλέπε, προς την κατεύθυνση αυτή, προαναφερθείσες *Κοκκινάκης*, και *Buscarini και λοιποί*).

39. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι ο προσφεύγων, που δηλώνει ότι είναι μέλος της αλεβιτικής θρησκευτικής κοινότητας, ήταν υποχρεωμένος να έχει ταυτότητα στην οποία ως θρησκεία του αναγραφόταν το Ισλάμ. Ο προσφεύγων προσέφυγε στις 7 Μαΐου 2004 στο Πρωτοδικείο της Σμύρνης για να αναγράψει την πίστη του στο τετραγωνάκι της ταυτότητας για το θρήσκευμα (παράγραφος 7 ανωτέρω). Εξάλλου, είχε αμφισβητήσει ενώπιον του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου την υποχρεωτική αναγραφή του θρησκεύματος, ζητώντας επικουρικώς την απαλοιφή της αναγραφής στην ταυτότητά του, επικαλούμενος το δικαίωμά του να μην αποκαλύψει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις (παράγραφος 10 ανωτέρω). Ωστόσο, το δικαστήριο, βασιζόμενο σε μια γνωμοδότηση της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων, απέρριψε τα αιτήματά του με την αιτιολογία ότι «μόνο οι θρησκείες αναγράφονται εν γένει στις ταυτότητες και όχι μια ερμηνεία ή ένας κλάδος κάποιας θρησκείας». Κατά το εθνικό δικαστήριο, «η πίστη των Αλεβιτών είναι μια ερμηνεία του Ισλάμ επηρεασμένη από το σουφισμό και με ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά» (βλέπε παράγραφο 9 ανωτέρω).

40. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι, σύμφωνα με την ισχύουσα την περίοδο των γεγονότων εθνική νομοθεσία, ο προσφεύγων, όπως κάθε Τούρκος πολίτης, έπρεπε να έχει ταυτότητα στην οποία αναγραφόταν το θρήσκευμά του. Αυτό το δημόσιο έγγραφο έπρεπε να επιδεικνύεται όταν το ζητούσε μια δημόσια αρχή, μια ιδιωτική επιχείρηση ή στα πλαίσια διατυπώσεων που απαιτούσαν την εξακρίβωση της ταυτότητας του κατόχου του.

41. Το Δικαστήριο εκτιμά αναγκαίο να υπενθυμίσει ότι στην υπόθεση *Σοφιανόπουλος και λοιποί κατά Ελλάδας* ((απόφ.), αρ. 1977/02, 1988/02 και 1997/02, CEDH 2002-X), έκρινε ότι η ταυτότητα δε θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μέσο που αποσκοπεί να διασφαλίσει στους πιστούς οποιασδήποτε θρησκείας ή δόγματος το δικαίωμά τους να ασκούν ή να εκδηλώνουν τη θρησκεία τους. Αντιθέτως, εκτιμά ότι η ελευθερία της εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων περιλαμβάνει επίσης μια αρνητική πλευρά, δηλαδή το δικαίωμα του ατόμου να μην είναι υποχρεωμένο να αποκαλύπτει τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις του και να μην είναι υποχρεωμένο να πράξει κατά τρόπο από τον οποίο μπορεί να συναχθεί ότι έχει –ή δεν έχει– τέτοιες πεποιθήσεις. Κατά συνέπεια, οι κρατικές αρχές δεν έχουν το δικαίωμα να παρεμβαίνουν στον τομέα της ελευθερίας της συνείδησης του ατόμου και να ερευνούν τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις ούτε να το υποχρεώνουν να αποκαλύπτει αυτές τις πεποιθήσεις του (*Αλεξανδρίδης κατά Ελλάδας*, αρ. 19516/06, § 38, CEDH 2008-....).

Το Δικαστήριο θα εξετάσει την υπόθεση υπό το πρίσμα της αρνητικής πλευράς της ελευθερίας της θρησκείας και της συνείδησης, δηλαδή του

δικαιώματος του ατόμου να μην αποκαλύπτει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις.

42. Από αυτή την άποψη, η γνώμη της Κυβέρνησης ότι η επίμαχη αναγραφή δε θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μέτρο που εξαναγκάζει όλους τους Τούρκους πολίτες να δημοσιοποιήσουν τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις δε μπορεί να γίνει δεκτή από το Δικαστήριο. Το διακύβευμα εδώ είναι το δικαίωμα της μη αποκάλυψης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, δικαίωμα που αφορά τη συνείδηση του κάθε ατόμου. Αυτό το δικαίωμα είναι σύμφυτο με την έννοια της ελευθερίας της θρησκείας και της συνείδησης. Εάν το άρθρο 9 ερμηνευόταν κατά τρόπο που να επέτρεπε οποιοδήποτε είδος εξαναγκασμού προς εξωτερίκευση της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, θα εθίγετο ο ίδιος ο πυρήνας της ελευθερίας που έχει στόχο να προστατεύσει (βλέπε, *mutatis mutandis*, *Young, James και Webster κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 13 Αυγούστου 1981, § 52, σειρά Α αρ. 44· βλέπε επίσης την αντίθετη γνώμη ενός από τους δικαστές του Συνταγματικού Δικαστηρίου, παράγραφος 16 ανωτέρω).

43. Εξάλλου, δεδομένης της συχνής χρήσης της ταυτότητας (εγγραφή σε σχολεία, έλεγχος ταυτότητας, στρατιωτική θητεία, κτλ), η αναγραφή των θρησκευτικών πεποιθήσεων στα επίσημα έγγραφα όπως οι ταυτότητες ενέχει τον κίνδυνο δυσμενών διακρίσεων στις σχέσεις με τη διοίκηση (προαναφερθείσα *Σοφριανόπουλος και λοιποί*).

44. Επιπλέον, το Δικαστήριο δεν αντιλαμβάνεται γιατί θα ήταν απαραίτητο να αναφέρεται η θρησκεία στα δημοτολόγια ή στις ταυτότητες για δημογραφικούς λόγους, κάτι που θα συνεπαγόταν απαραίτητα μια νομοθεσία που να επιβάλλει την ακούσια δήλωση των θρησκευτικών πεποιθήσεων.

45. Το Δικαστήριο παρατηρεί άλλωστε ότι ο προσφεύγων αμφισβητεί τη διαδικασία απόρριψης της αίτησής του, κατά τη διάρκεια της οποίας η Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων είχε χαρακτηρίσει την πίστη του ως μια ερμηνεία του Ισλάμ (παράγραφος 22 ανωτέρω). Επ' αυτού το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι υποστήριζε πάντοτε ότι, σε μια δημοκρατική κοινωνία όπου το κράτος είναι ο υπέρτατος εγγυητής του πλουραλισμού, περιλαμβανομένου του θρησκευτικού πλουραλισμού, ο ρόλος των αρχών δε συνίσταται στη λήψη μέτρων που ευνοούν μία από τις ερμηνείες θρησκείας εις βάρος των άλλων, ή που αποβλέπουν να υποχρεώσουν μια διαιρεμένη κοινότητα ή ένα μέρος αυτής να τεθεί, παρά τη θέλησή της, υπό μία διοίκηση (*Serif κατά Ελλάδας*, αρ. 38178/97, § 53, CEDH 1999-IX). Το καθήκον ουδετερότητας και αμεροληψίας του κράτους, όπως καθορίζεται στη νομολογία του Δικαστηρίου, δεν είναι συμβατό με οποιαδήποτε εξουσία του κράτους να αξιολογεί την ορθότητα των θρησκευτικών πεποιθήσεων, και επιβάλλει στο κράτος να διασφαλίσει ότι αντιμαχόμενες θρησκευτικές ομάδες, ακόμη και εάν προήλθαν από την ίδια ομάδα, ανέχονται η μια την άλλη (βλέπε, *mutatis mutandis*, *Μανουσάκης και λοιποί κατά Ελλάδας*, 26 Σεπτεμβρίου 1996, § 47, *Συλλογή αποφάσεων*).

1996-IV· βλέπε επίσης *Μητροπολιτική Εκκλησία της Βεσσαραβίας και λοιποί κατά Μολδαβίας*, αρ. 45701/99, § 123, CEDH 2001-XII).

46. Συνεπώς, το Δικαστήριο εκτιμά ότι η αξιολόγηση της πίστης του προσφεύγοντος από τα εθνικά δικαστήρια, επί τη βάσει μιας γνωμοδότησης από μια αρχή υπεύθυνη για μουςουλμανικές θρησκευτικές υποθέσεις, δε συμβιβάζεται με το καθήκον ουδετερότητας και αμεροληψίας του κράτους.

47. Η Κυβέρνηση εφιστά την προσοχή του Δικαστηρίου στο γεγονός ότι ο προσφεύγων, μετά τη νομοθετική τροποποίηση με το νόμο 5490, έχει τη δυνατότητα να ζητήσει να μείνει κενό το τετραγωνάκι του θρησκέυματος (παράγραφοι 17-18 ανωτέρω).

48. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι σύμφωνα με το νόμο 5490 της 29 Απριλίου 2006, τα δημοτολόγια εξακολουθούν να περιλαμβάνουν πληροφορίες για το θρήσκευμα (άρθρο 7 αυτού του νόμου). Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 35 § 2 του ίδιου νόμου «[ο]ι σχετικές με το θρήσκευμα του ατόμου πληροφορίες καταχωρούνται ή τροποποιούνται σύμφωνα με τις γραπτές δηλώσεις του ενδιαφερομένου· το σχετικό τετραγωνάκι μπορεί επίσης να μη συμπληρωθεί ή η πληροφορία μπορεί να απαλειφθεί.»

49. Κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου, αυτή η τροποποίηση δεν επηρεάζει καθόλου τα ανωτέρω εκτεθέντα επιχειρήματα, καθώς το τετραγωνάκι του θρησκέυματος – άδειο ή συμπληρωμένο – εξακολουθεί να υπάρχει στις ταυτότητες. Άλλωστε, τα πρόσωπα που επιθυμούν να τροποποιήσουν την ένδειξη του θρησκέυματος στην ταυτότητά τους ή που αρνούνται να αναγράψουν το θρήσκευμά τους σε αυτή οφείλουν να υποβάλουν μια γραπτή δήλωση. Αν και τα νομοθετικά και κανονιστικά κείμενα δεν προβλέπουν κάτι ως προς το περιεχόμενο αυτής της δήλωσης, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι το απλό γεγονός να ζητήσει κανείς τη διαγραφή της ένδειξης του θρησκέυματος από τα δημοτολόγια θα μπορούσε να συνιστά δημοσιοποίηση μιας πληροφορίας σχετικής με μια πλευρά της συμπεριφοράς του ατόμου προς το θείο (βλέπε, *mutatis mutandis*, *Folgerø και λοιποί κατά Νορβηγίας* [Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης], αρ. 15472/02, § 98, CEDH 2007-VIII, και προαναφερθείσα *Hasan και Eylem Zengin*, § 73).

50. Αυτό ισχύει και για την περίπτωση του προσφεύγοντος. Πρέπει να δηλώσει την πίστη του στις αρχές για να πετύχει την αναγραφή της στη ταυτότητά του. Καθώς η ταυτότητα αποκτάται κατ' αυτό τον τρόπο και χρησιμοποιείται συχνά στην καθημερινή ζωή, αποτελεί στην πράξη έγγραφο που επιβάλλει στον προσφεύγοντα, κάθε φορά που το χρησιμοποιεί, την ακούσια δήλωση των θρησκευτικών του πεποιθήσεων.

51. Σε κάθε περίπτωση, όταν οι ταυτότητες περιλαμβάνουν ένα τετραγωνάκι για το θρήσκευμα, το να το αφήσει κανείς κενό έχει αναπόφευκτα μια ιδιαίτερη σημασία. Οι κάτοχοι ταυτοτήτων χωρίς αναγραφή του θρησκέυματος θα διακρίνονταν, παρά τη θέλησή τους και λόγω μιας ανάμειξης των δημόσιων αρχών, από τα πρόσωπα με ταυτότητα στην οποία αναγράφονται οι θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Εξάλλου, το να ζητήσει κανείς να μην αναγράφεται το θρήσκευμα στις ταυτότητες είναι

στενά συνδεδεμένο με τις πιο βαθιές πεποιθήσεις του ατόμου. Το Δικαστήριο θεωρεί επομένως ότι θέμα δημοσιοποίησης μιας από τις πιο προσωπικές πλευρές του ατόμου εξακολουθεί να ανακύπτει.

52. Μια τέτοια κατάσταση έρχεται αναμφίβολα σε αντίθεση με την αρχή της ελευθερίας να μην αποκαλύπτει κανείς τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις του. Για το Δικαστήριο ωστόσο η εν λόγω παραβίαση έχει την αιτία της όχι στην άρνηση της αναγραφής της πίστης του προσφεύγοντος (Αλεβίτης) στην ταυτότητά του, αλλά στο πρόβλημα της αναγραφής – υποχρεωτικής ή προαιρετικής – του θρησκευάτος στις ταυτότητες. Καταλήγει συνεπώς στο συμπέρασμα ότι ο προσφεύγων μπορεί ακόμα να ισχυρισθεί ότι είναι θύμα μιας παραβίασης, παρά τη νομοθετική τροποποίηση της 29^{ης} Απριλίου 2006, και απορρίπτει την ένσταση της Κυβέρνησης (παράγραφος 31 ανωτέρω).

53. Υπήρξε λοιπόν παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης.

III. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ 6 ΚΑΙ 14 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

54. Ο προσφεύγων επικαλείται επίσης παραβίαση του άρθρου 6 της Σύμβασης για το λόγο ότι το Πρωτοδικείο ζήτησε αποκλειστικά τη γνώμη της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων, δηλαδή ενός δημόσιου οργανισμού. Κατά τον προσφεύγοντα, ο οργανισμός αυτός δεν ήταν σε θέση να γνωμοδοτήσει επί των Αλεβιτών, καθώς δεν είχε ειδικευση στην πίστη τους ούτε ενδιαφερόταν για αυτήν. Προσθέτει δε ότι αν το δικαστήριο είχε ζητήσει τη γνώμη της Ομοσπονδίας των Οργανώσεων των Αλεβιτών-Μπεκτασήδων (μια ιδιωτική ομοσπονδία οργανώσεων Αλεβιτών), η ερμηνεία της θα ήταν διαφορετική από αυτή της Διεύθυνσης Θρησκευτικών Υποθέσεων. Το δικαστήριο θα έπρεπε λοιπόν να είχε ζητήσει τη γνώμη αυτής της ομοσπονδίας ή ειδικών για θρησκευτικές υποθέσεις. Επομένως, σύμφωνα με τον προσφεύγοντα, τα εθνικά δικαστήρια δεν είχαν ερευνήσει επαρκώς το θέμα, με συνέπεια η διαδικασία να μην είναι δίκαιη.

55. Τέλος, ο προσφεύγων σημειώνει ότι η απόρριψη της αίτησής του από τα εθνικά δικαστήρια οφείλεται στην αλεβιτική του πίστη. Το Πρωτοδικείο αρκέστηκε να ζητήσει τη γνώμη ενός δημόσιου οργανισμού που αρνιόταν την ίδια την ύπαρξη των Αλεβιτών και δε ζήτησε τη γνώμη της προαναφερθείσας ομοσπονδίας. Κατά τον προσφεύγοντα, αυτό συνιστούσε δυσμενή διάκριση και άρα παραβίαση του άρθρου 14 της Σύμβασης.

56. Η Κυβέρνηση αμφισβητεί αυτά τα επιχειρήματα.

57. Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι αυτές οι αιτιάσεις σχετίζονται με εκείνη που εξέτασε ανωτέρω και πρέπει επομένως και αυτές να κηρυχθούν παραδεκτές. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπ' όψιν τη διαπίστωσή του περί του άρθρου 9 της Σύμβασης (παράγραφος 53 ανωτέρω), το Δικαστήριο εκτιμά

ότι δε χρειάζεται να εξετάσει ξεχωριστά αν, στην προκειμένη περίπτωση, παραβιάστηκαν οι λοιπές διατάξεις που επικαλείται ο προσφεύγων.

IV. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ 41 ΚΑΙ 46 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

58. Τα άρθρα 41 και 46 της Σύμβασης έχουν ως εξής :

Άρθρο 41

«Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της, και αν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους δεν επιτρέπει παρά μόνο ατελή εξάλειψη των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εφόσον είναι αναγκαίο, στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση.»

Άρθρο 46

«1. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συμμορφώνονται προς τις οριστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου επί των διαφορών στις οποίες είναι διάδικοι.

2. Η οριστική απόφαση του Δικαστηρίου διαβιβάζεται στην Επιτροπή Υπουργών, η οποία εποπτεύει την εκτέλεση της εν λόγω απόφασης.»

59. Ο προσφεύγων δεν υπέβαλε εντός της ταχθείσης προθεσμίας αίτημα καταβολής δίκαιης ικανοποίησης. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο εκτιμά ότι δε χρειάζεται να του επιδικάσει κάποιο χρηματικό ποσό βάσει αυτών των διατάξεων.

60. Το Δικαστήριο παρατηρεί εξάλλου ότι, εν προκειμένω, έχει κρίνει ότι η αναγραφή του θρησκέυματος των πολιτών στα δημοτολόγια ή στις ταυτότητες δε συμβιβάζεται με την ελευθερία να μην εκδηλώνει κάποιος τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις (παράγραφος 53 ανωτέρω). Από τα συμπεράσματα αυτά συνάγεται αυτομάτως ότι η παραβίαση του προστατευόμενου από το άρθρο 9 της Σύμβασης δικαιώματος του προσφεύγοντος οφείλεται στην αναγραφή – υποχρεωτική ή προαιρετική – του θρησκέυματος στις ταυτότητες. Συναφώς, θεωρεί ότι το να καταργηθεί το τετραγώνάκι για το θρήσκευμα θα μπορούσε να αποτελέσει μια προσήκουσα μορφή επανόρθωσης για να σταματήσει η παραβίαση που διαπίστωσε.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

1. *Κηρύσσει*, κατά πλειοψηφία, την προσφυγή παραδεκτή·

2. *Αποφασίζει*, με έξι ψήφους υπέρ έναντι μίας κατά, να *εξετάσει με την ουσία*, την ένσταση της Κυβέρνησης σχετικά με την έλλειψη της ιδιότητας του θύματος και την *απορρίπτει* με έξι ψήφους υπέρ έναντι μίας κατά·
3. *Αποφαίνεται*, με έξι ψήφους υπέρ έναντι μίας κατά, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης·
4. *Αποφαίνεται*, με έξι ψήφους υπέρ έναντι μίας κατά, ότι δε χρειάζεται να εξετάσει ξεχωριστά αν υπήρξε, εν προκειμένω, παραβίαση των άρθρων 6 και 14 της Σύμβασης.

Συντάχθηκε στα γαλλικά και στη συνέχεια κοινοποιήθηκε εγγράφως στις 2 Φεβρουαρίου 2010, κατ' εφαρμογή του άρθρου 77 §§ 2 και 3 του κανονισμού.

Sally Dollé
Γραμματέας

Françoise Tulkens
Πρόεδρος

Επισυνάπτεται στην παρούσα απόφαση, σύμφωνα με τα άρθρα 45 § 2 της Σύμβασης και 74 § 2 του κανονισμού, η χωριστή γνώμη του δικαστή Cabral Barreto.

F.T.
S.D.

Οι χωριστές γνώμες δε μεταφράστηκαν, αλλά περιλαμβάνονται στο επίσημο αγγλικό και/ή γαλλικό κείμενο της απόφασης, το οποίο είναι διαθέσιμο στη βάση δεδομένων HUDOC της νομολογίας του Δικαστηρίου.

© Συμβούλιο της Ευρώπης/Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 2013.

Οι επίσημες γλώσσες του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είναι τα αγγλικά και τα γαλλικά. Η παρούσα μετάφραση δε δεσμεύει το Δικαστήριο ούτε το Δικαστήριο φέρει ευθύνη για την ποιότητά της. Είναι διαθέσιμη στη βάση δεδομένων HUDOC της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (<http://hudoc.echr.coe.int>) ή σε οποιαδήποτε άλλη βάση δεδομένων με την οποία το Δικαστήριο την έχει μοιρασθεί. Επιτρέπεται η αναπαραγωγή της για μη εμπορικούς σκοπούς υπό τον όρο ότι γίνεται αναφορά στον πλήρη τίτλο της υπόθεσης, καθώς και στην ανωτέρω ένδειξη copyright/ πνευματικών δικαιωμάτων. Για εμπορική χρήση οποιουδήποτε μέρους αυτής της μετάφρασης παρακαλώ επικοινωνήστε με το publishing@echr.coe.int.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2013.

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2013.

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante : publishing@echr.coe.int.